

Az 1851 előtti kéziratok és régi könyvek közös katalógusa

1995-ben a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Bizottságának felkérésére a szegedi olvasmánytörténeti kutatásokat összefoglalóan bemutató beszámoló kapcsán el kellett készítenem a program folytatási javaslatát is.¹ Akkor még nem működött a MOKKA (Magyar Országos Közös Katalógus), bár alapelveit már ismerte és vitatta a könyvtárosok közössége. A könyvek és a periodikumok közös adatbázisa (NPA) mellett *Vajda Erik* megtervezte a ma könyvtáros berkekben CIKK-MOKKA-ként emlegetett rendszert is.² Ma a MOKKA működik, kibővítése napirenden van, az NPA adatbázis kiegészült az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) katalógusával és egy éven belül a magyarországi lelőhelyadatokkal, a CIKK-MOKKA felépítésére több megvalósítható elképzelés is született. Az 1995-ben javasolt közös régikönyv- és kézirat-adatbázis már működő változatát be tudjuk mutatni, őstől a közös szerkesztőfelület is rendelkezésre áll.

Szeretnék néhány olyan szempontot bemutatni, amivel indokolnám, hogy miért van szükség egy ilyen adatbázisra. Ezen túlmenően ejtenék néhány szót arról, hogy hogyan illeszkedik ennek a rendszernek a megvalósítási terve az OSZK következő öt évének stratégiai tervébe.

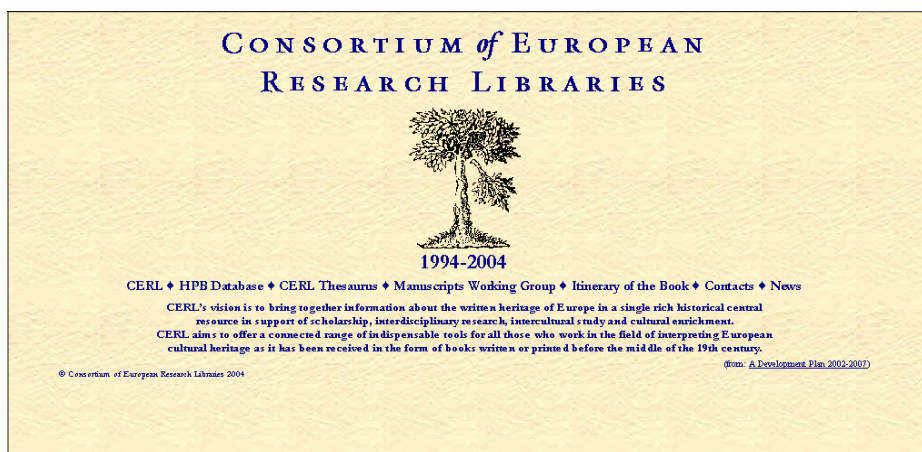
A régi könyvek és a kéziratok közös katalógusa, amelyet ma munkacímén LECTIO-nak nevezünk, nem sokban tér el attól a rendszertől, amelynek segítségével a MOKKA adatbázisa működik. Különválasztásuknak azonban alapvetően az az oka, hogy célkitűzése szerint a LECTIO a teljes Kárpát-medence mai és történeti anyagát tenné elérhetővé az olvasók, illet-

ve a kutatók számára, és nem csak katalógus lenne, hanem egyben könyvtörténeti szakértői rendszer is.

Egyik értelmében a LECTIO tehát katalógus. Azoknak a gyűjteményeknek a közös katalógusa, amelyek a mai Magyarországon találhatóak és feldolgozottan birtokolnak 1851 előtt nyomtatott könyvet, vagy e dátum előtt lejegyzett feldolgozott kéziratot. Közös katalógus, amelybe – a feldolgozási munka segítségével – betöltjük a retrospektív nemzeti bibliográfia rekordjait. A legtöbb hazai könyvtár tehát ezeknek a leírása nélkül is építhet katalógust a rekordok átvételével. Mostani állománya a katalógusnak közel hetvenezer rekord, amit ez év végéig százezer fölül tudunk emelni. A külföldi nyomtatványok egy része tehát már hamarosan hozzáférhetővé válik. A szegedi, a debreceni egyetemi könyvtárak 1700 előtti anyaga gyorsan bekerülhet, de az OSZK retrokonverziója is halad, ami e tekintetben is gazdagodást hoz majd.

¹ Kibővítve ezt bemutattam a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 1995. évi XXVII., egri vándorgyűlésén, a Társadalomtudományi Szekció ülésén. Lásd Monok István: A könyv- és könyvtártörténeti kutatások helyzete és finanszírozása. A szegedi könyvtörténeti kutatások 1980–1995 (Esettanulmány). Könyvtári Figyelő 6(42) 1996/1. 23–29.

² Vajda Erik: Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek on-line adatbázisa kooperációs partnerek együttműködésével. Megvalósíthatósági tanulmány. Bp., 1994, OSZK (A Könyvtári Figyelő könyvsorozata, 2.)

Katalógusként ez a rendszer minden példányadatot megőriz, nincsen duplumszűrés. Fontos tehát az egyes nyomtatványokban szereplő bejegyzések rögzítése, a különleges kötések leírása.

A közös katalógussal bármely nemzetközi programhoz csatlakozni tudunk. Az egyik ilyen fontos együttműködés a Consortium of European Research Libraries (CERL) és a magyar könyvtárak között lehet. A CERL adatbázisával való együttműködésben ideális lenne, ha annak nem az egyes könyvtáraktól külön-külön kellene fogadnia rekordokat, hiszen azok

nagyon változatos rendszerekben rögzítettek, és a magyar állam már jelentős összegeket áldoz a konverziókra. Alapvető fontosságú lenne, ha a magyar állam támogatna egy ilyen közös csatlakozást a konzorciumhoz úgy, hogy előfizetné az európai közös adatbázist az állami és az egyházi könyvtáraknak is. Jelenleg ugyanis csak hat magyarországi könyvtár tagja a CERL szervezetének, de számukra is komoly nehézségeket jelent a magas tagdíj befizetése.

Az egyházi könyvtárak – melyek anyagának megismerése a CERL-nek is érdeke – katalógizálásának állami támogatása már önmagában is komoly befektetés, és a nyereség végül a CERL közösségé is lehet. Éppen ezért javasoltuk a CERL számára a filozófiaváltást: ugyanakkora előfizetési összegért sokkal több rekordot nyerhetnénk, ha a hozzáférést kiterjesztenénk. Magyarországon becsléseink szerint ötszáz IP-cím hozzáférésére lenne szükség. Ha a CERL ezt megfizethető áron elfogadja, az állam jelentősebben támogathatná a magyarországi közös régi könyves katalógust, ami a CERL számára lényegesen nagyobb számú rekordot, társult könyvtárat jelent. Az egyházi könyvtárak számára a CERL különösen fontos, hiszen a papír alapú kézikönyvek csak elvétve találhatók meg náluk, ami a katalógizáló munkát nagyban nehezíti. Így az ingyenesen hozzáférhető nagy katalógusokra utaltak, amelyek ugyancsak nagyszámú régi könyves rekordot őriznek (az osztrák nemzeti könyvtár, az ICCU, a GBV, a BNF katalógusa, a dél-német közös katalógus stb.).

 CONSORTIUM of EUROPEAN RESEARCH LIBRARIES <small>HPB Database • CERL Thesaurus • MSS Working Group • Itinerary of the Book • Contacts</small>	
CONTENTS CERL Aims Organization Development Plan CERL Members Joining CERL Legal Documents Newsletters Seminars and Workshops Other Resources Publications	<p>CERL Aims</p> <p>Welcome to CERL, the Consortium of European Research Libraries. The Consortium's purpose is to share resources and expertise between research libraries with a view to improving access to, as well as exploitation and preservation of, the European printed heritage.</p> <p>The Consortium was formed in 1992 on the initiative of research libraries in many European countries and legally came into being at the first Annual General Meeting in November 1994 in Munich. The organisation's primary objective is to record all books printed in Europe during the hand-press period, i.e. before c. 1830, in a machine-readable database. Having first established a set of functional principles and a technical specification for accumulating and inputting information, the Consortium started to gather and edit files in 1994. The Hand Press Book database or HPB database became a live file available for searching in 1997, it consists of files contributed by libraries and other organisations, adapted to function in a single system. The database structure allows all files to be interrogated through a single search, thus integrating information deriving from many collections, major research libraries as well as specialised institutions. The records are made available to members for downloading, on the principle of a shared catalogue. The greatest import of the project is, however, in providing scholars with a source for the multilingual print culture in Europe on a scale hitherto unknown.</p> <p>In order to stimulate contact between the members of the Consortium and academic users of the HPB database, the Consortium organises annually a CERL Seminar where issues relevant to creation and use of the HPB database are raised. Information about this year's CERL Seminar and past CERL Seminars can be found here.</p> <div style="text-align: center;"> </div> <p>The Consortium of European Research Libraries also provides the organisational framework for the Itinerary of the Book, a project supported by the Council of Europe's Cultural Routes Programme, which seeks to understand and explain the function of 'the book' in past and in modern times to a wide spectrum of audiences, ranging from scholars to students and lay people.</p>

A másik európai program, amely már jelezte kérését a magyar könyvtárak csatlakozására, az amszterdami egyetem Biblia Sacra programja.³ A hazai közös régi könyves adatbázisból jól konvertálhatók lesznek az adatok, amelyek részévé válhatnak annak az európai szakértői rendszernek, amely a Biblia kiadástörténetét és használatának történiáját elemzi számos szempont szerint.

A LECTIO, ahogy említettem, szakértői rendszer is. Része annak a rendszernek, amelyet a nemzeti könyvtárban a következő öt évben szeretnénk megvalósítani. Ez utóbbi szándékaink szerint egy olyan adatbázisrendszer, amelynek segítségével megismerhetők lesznek a magyarországi könyvtárak az első gyűjtemény megalakulásától napjainkig. Korszakonként más-más nagyságú könyvgyűjteményt nevezünk majd könyvtárnak, de egyetlen könyvtárról a következő adatokat szeretnénk megtudni: hivatalos neve(i), fenntartója/tulajdonosa, vezetői, személyzete, állománya, tudományos tevékenységének közzétett adatai.

Napjaink könyvtári statisztikája is kiegészülne, és a könyvtártörténeti kutatások hosszú évekre feladatot nyerne. Mintaképpen *Voigt Krisztina* vezetésével elkészült az 1936 és 1952 közti időszak, a *Minerva* 1936 előtt régóta megjelent. *György Aladár* 1884-ben pillanatfelvételt készített Magyarország köz- és magánkönyvtáiról,

³ Berecz Ágnes mutatja be a muzeális könyvállományt őrző könyvtárak 2004. októberi találkozója keretében.

a könyvtártörténet hézagosan ugyan, de lefedi az 1750 és 1867 közti időszakot. A Mohács utáni bő két évszázad az ERUDITIO adatbázisban (www.eruditio.hu) megismerhető, persze kiegészítésre szorul. A Mohács előtti időket pedig a Bibliotheca Hungarica (*Csapodi Csaba* munkája) kiegészítésével szeretnénk lefedni.

A LECTIO közös katalógus kiépített formájában lehetővé teszi könyvtárak állományának rekonstruálását a kéziratos bejegyzések alapján. Ezért is fontos, hogy szakértői rendszerként ne egyszerűen a mai Magyarország könyvanyagát tartalmazza, hanem az egykor volt, de elpusztult tételek is kerüljenek bele, ugyanígy a szlovákiai, a romániai, a kárpátaljai, a vajdasági és a burgenlandi, továbbá egyes muraközi és Mura-videki könyvtárak régi könyveit és kéziratait is számba vegye. Ez utóbbi érdeke a Trianon utáni utódállamok kutatóinak és könyvtárosainak is. Előzetes tárgyalásainkon nagyon pozitívan reagáltak a terv közös megvalósításának gondolatára.

Rengeteg kérdés vetődik fel már most, a tervezés és a 0.0 verzió elindításának idején is. Az egyik legfontosabb ezek közül a besorolási nevek (helynevek, intézmények és személynevek) kérdése. A Nemzeti Digitális Adattár és a Clavis

typographorum regionis Carpathicae programok megvalósításának ezt a részét az OSZK koordinálásával végzik, így a szerzők, a kiadók nevével, illetve a Kárpát-medence helyneveivel nem lesz baj. Ugyanígy gondot kell majd viselni a tulajdonosok névanyagának karbantartására is. Sürgős és fontos munka ezeknek a besorolási adatokat tartalmazó fájloknak az elkészítése, hiszen a CERL is tőlünk várja a Kárpát-medence névanyagát.

Monok István

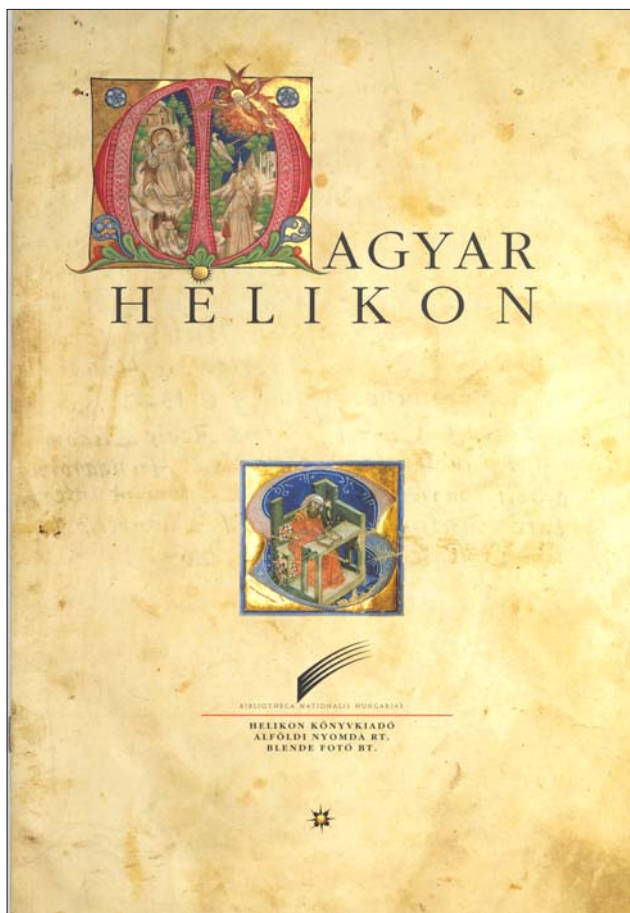
Tízéves az Egyházi Könyvtárak Egyesülése

(Az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének története)

1. Az egyházi könyvtárakról általában

Az egyházi könyvtár az uralkodói, főúri könyvtár mellett a *legősibb könyvtártípus*, hiszen kincseknek, valóságos vagyonnak számító könyvgyűjteménye vagy valamely uralkodónak, főúrnak volt, vagy valamely vallási közösségnek, felekezetnek, egyháznak. A későbbi közkönyvtárak is ebből a két alap könyvtártípusból alakultak ki.

Egyházi könyvtárak mindazok a könyvtárak, amelyeknek fenntartója valamely egyház, felekezet, vallási közösség. Az elnevezés egy-egy felekezeten belül is meglehetősen sokféle könyvtártípust takar, és bizonyos értelemben tükrözi az adott egyház felépítését és nagyságát. Más a katolikusok esetében egy főegyházmegyei, egyházmegyei, szerzetesi, ezen belül egy a kommunista diktatúra alatt is működött műemlék könyvtár vagy csak a rendszerváltás után újjáéledő szerzetesi, egyházmegyei könyvtár; a protestánsok esetében más egy országos jelentőségű egyházkerületi gyűjtemény vagy egyetlen országos („szak”)könyvtár és egy kis gyülekezeti könyvtár. Külön kategóriát képeznek az egyházi középiskolai és felsőoktatási könyvtárak, ezen belül más egy „belső használatra” mindig is működött teológiai, szemináriumi könyvtár és más egy a rendszerváltás után indult felekezeti főiskola könyvtára.

2. Kis magyar könyvtártörténet

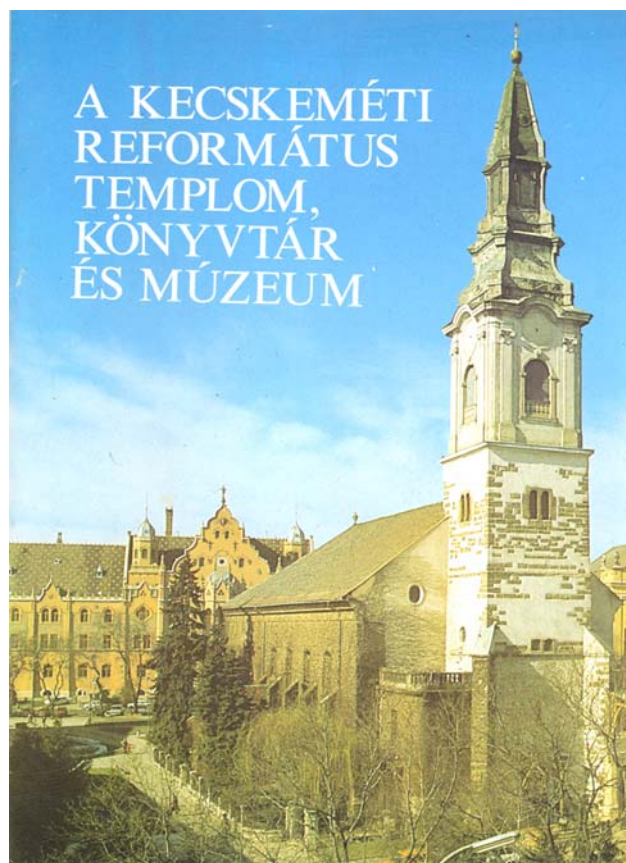
2.1 Az egyházi könyvtárak sorsa a XX. század második felében, a rendszerváltásig

Az egyház fennmaradásának egyik (emberi) oka sajátos, a tradíciókat már-már mereven megtartó, megőrző magatartásában rejlik.

Az *egyházi könyvtárak fenntartóinak*, az egyháznak és a különböző felekezeteknek elsődleges küldetésük az evangelizáció és a szociális munka volt, ám később körvonalazódtak egyéb feladatok is, így például a kultúra terjesztése. Ezek közül az adott társadalmi, gazdasági, politikai változásoknak megfelelően hol az egyik, hol a másik került előtérbe, illetve háttérbe. Ha a magyar egyház XX. századi történetére gondolunk – különösen a XX. század második felének történetére –, azt mondhatjuk, hogy a negyvenes évek második felétől bekövetkező események szükségképpen magukkal hozták bizonyos feladatok háttérbe szorulását, hiszen az intézményeitől megfosztott, összedúlt szervezetű, üldözött és vértanúságot szenvedett egyház Magyarországon, a XX. század második felének magyar történelmében – de az egész régióban – fennmaradásáért küzdött. Így az egyéb feladatok is háttérbe szorultak vagy egyszerűen lehetetlenné váltak.

Az egyház evangelizációs küldetését csak illegálisban folytathatta, vagy legalisan, eredeti céljától teljesen eltérően, az aktuális politikától bezennyezve végezhetett. Intézményeitől megfosztva nem volt képes ellátni a korábbi szociális feladatait sem, és az iskolákat elvesztve az oktatás-nevelés területéről is kitiltották. Egyéb kulturális területen – könyvkiadás, sajtó – sem működhetett. A nemzeti vagyont jelentő kincsei, gyűjteményei (múzeumok, könyvtárak, levéltárak) állami kézre kerültek, s ha néhány meg is maradt közülük, demonstrálva az állam „jótékonyosságát”, az egyháznak mint fenntartónak – értelemszerűen – nem az egyházi gyűjtemények fenntartása és gondozása jelentette a legnagyobb gondot.

Az egyházi könyvtárakban évszázadok során felhalmozott szellemi kincs szerte a világon, de régiókban és hazánkban különösen is sokszor volt veszélyben. Az egyházi könyvtárak sorsának alakulásában az egyik legszomorúbb korszak a XX. század második fele volt. Az iskolák

1948-ban történt államosításakor, majd a szerzetesrendek 1950-ben történt feloszlatásakor az egyházi könyvtárak sorsa megpecsételődött. Két könyvtár állami műemlékkönyvtárként működött tovább (Zirc, Gyöngyös); néhány műemlékkönyvtárként az egyház kezelésében maradt (Pálos Könyvtár, Pannonhalma); volt, amely egy főiskola „segéd- és háttérintézményeként” is szolgált, s így maradt életben (pl. Főegyházmegyei Könyvtár – Eger); ám a legtöbb – ha meg nem semmisült, mint például a szécsényi ferences kolostor elégetett könyvgyűjteménye – halott gyűjteménnyé, könyvraktárrá silányult. A megmaradtak közül egyetlen egyházi könyvtár állománya sem maradt sértetlen; bizonyos értelemben jobb esetben nagy gyűjtőraktárakon keresztül az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) fölőspéldányközpontjaiba került az állomány, ahonnan a nagy állami könyvtárak egészíthették ki gyűjteményüket, de sok könyvet értékesítettek külföldön (a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat útján) és belföldön egyaránt. Az adott politikai rendszer az egyházi könyvtárakban felhalmozott szellemi vagyont nem tekintette kincsnek, a nemzeti kulturális örökség részének.

A legnagyobb hazai egyházi könyvtárak (Esztergom, Kalocsa, Eger, Pannonhalma, Debrecen,

Pápa, Sárospatak, Ráday Könyvtár, Országos Evangélikus Könyvtár) ugyan a rendszerváltást megelőző évtizedekben is könyvtárra emlékeztető módon működtek, törvényi kötelezettséggel részt vettek bizonyos könyvtári-szakmai „programokban” (központi nyilvántartás, katalógus, CIH – Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur, RMNY – Régi Magyar Nyomtatványok), de korántsem olyan feltételek között, mint az éppen 1950-ben fejlődésnek indult közművelődési, felsőoktatási és szakkönyvtárak.

Az egyházi könyvtárakban felhalmozott – és megmaradt – szellemi kincset csak egy-két könyv- és művelődéstörténettel foglalkozó szakember értékelte kellőképpen, de mind a mai napig nagyon sok teológiai és művelődéstörténeti kutatni és publikálni való anyag maradt meg ezekben a könyvtárakban, hiszen tudományos kutatók korábban nem választottak vagy nem választhattak egyházi könyvtárban őrzött anyagot tudományos munkájuk témájául.

2.2 A hazai „világi” könyvtárügy helyzete a XX. század utolsó évtizedeiben és a rendszerváltás utáni években

A magyarországi könyvtári rendszer a XX. század második felében egy nyugat-európai mintájú, jó hálózati együttműködésen alapuló rendszerre szerveződött, a felhasználói igényeknek és a kor technikai színvonalának viszonylag jól megfelelő gyűjteményekkel, több területen európai színvonalú szolgáltatással, sok elkötelezett, hivatástudattal felvértezett, „kulturmissziós” feladatra felkészített könyvtárossal (dokumentációs szakemberrel). Mindezek ellenére a könyvtárhasználók, a könyvtárosok és a fenntartók tudatában egy XIX. századi könyvtárkép élt. A politikai és gazdasági vezetők érdektelennek tekintették a könyvtárügyet, a maradékelven alapuló finanszírozás nem tett lehetővé korszerűsítést, fejlesztéseket. A könyvtárosok képzése meglehetősen egyenetlen volt. Bár a korábban dokumentációs szakembereket nevelő intézetek már könyvtárosokat képeztek, de korántsem egy XX. századi könyvtár kihívásainak megfelelő szakembereket.

Az 1980-as évek végén, de főként az 1990-es évek elején Európában új könyvtári trendek mutatkoztak. Az információs és kommunikációs technológia térnyerése az egész könyvtári szakma meg-

újulását követelte szerte Európában. A könyvtár az információs és tudásalapú társadalom alapintézményévé vált, az oktatás és a tanulás centruma, tudásközpont lett. A könyvtárhasználók száma megnőtt, a szolgáltatások iránti igény megváltozott. A könyvtár már nem a könyvtárosok, hanem a könyvtárhasználók intézménye lett, akik naprakész, pontos információkat kerestek, amelyekhez gyorsan szertettek volna hozzájutni, vagyis minőségi szolgáltatást vártak el. Az információrobbanás, a rohamos technikai fejlődés, a külföldi könyvtári trendek, az európai uniós tagság lehetősége sürgetővé tették az egész magyar könyvtárügy megújulását is.

Bár a rendszerváltás a politikai és gazdasági változások mellett a kulturális életben is változást és új lehetőségeket jelentett, de amikor egy ország, egy nemzet olyan „történelmet fordító időköt” él meg, mint amilyen a rendszerváltás volt, a változás jelei először nem a kultúra területén tapasztalhatók. Több év telt el, mire a kulturális terület, ezen belül a (közművelődési) könyvtárügy életre kelt.

A változásban és változtatásban fontos szerepet kapott az emberi tényező. A közművelődési, felsőoktatási és szakkönyvtárakban, valamint a könyvtárosképző intézményekben dolgozó szakemberekből a kilencvenes évek elejére összeállt egy a külföldi változásokra is figyelő csoport, akik – felismerve a kor követelményeit és lehetőségeit – elkezdtek a hazai könyvtárügy megújításának nagy feladatát. E csoport tagjai szervezik, vezetnek mind a mai napig azokat a szakmai és érdekképviseleti szervezeteket, amelyek a szabályozás és a fenntartás kérdéseiben képviselik a hazai könyvtárügyet.

A rendszerváltás után megváltozott politikai, gazdasági, társadalmi és technológiai tényezők következtében a könyvtári-információs területen kezdetben késlekedés, felkészületlenség és elbizonytalanodás volt tapasztalható. Megszűnt az addig alapvető szakmai segítséget nyújtó Könyvtártudományi és Módszertani Központ, valamint az Országos Széchényi Könyvtár koordináló szerepe is. A már szinte automatikus szakmai szabályozások és központi szolgáltatások nem működtek tovább, a jogi szabályozás elavult lett, elodázhatatlan volt a változás. Az 1990-es évek közepétől elengedhetetlenül szükségessé vált a változtatás először a hazai könyvtári rendszeren, a könyvtárügy stratégiáján, majd a jogi szabályozáson.

A magyar „világi-szakmai” könyvtárügy 1990-től és az elmúlt tizenöt évben folyamatosan az egész magyar könyvtárügyet alapjaiban átformáló feladatokkal birkózik.

A legfontosabb, részben a mai napig tartó feladatok a következők: Az országosan hiányzó információs és kommunikációs technológia (ICT) megteremtése és beépítése a könyvtári köztudatba. A számítógépes feldolgozás gyorsítása és egyenlenségeinek javítása, a lemaradások megszüntetése a számítógépes hálózati együttműködésben és az országos szolgáltatásokban. Új, korszerű összetételű és nagyságú könyvtári dokumentumállomány kialakítása, az országos dokumentumellátási rendszer megszervezése. Korszerű könyvtári szolgáltatások bevezetése (tartalomszolgáltatás). Új jogi szabályozás (kerettörvény és egyéb jogszabályok) megalkotása. Az új gazdasági és politikai környezet számbavétele, a megváltozott gazdasági helyzetben újfajta finanszírozás megteremtése. A könyvtárosképzés megújítása, a továbbképzés megszervezése, az európai együttműködés alapjainak megteremtése.

2.3 Az egyházi könyvtárak a XX. század utolsó évtizedében

Az 1989, a rendszerváltás éve után bekövetkező politikai, gazdasági változások magukban hordozták a megújulás szükségességét és lehetőségét az egyházi könyvtárak számára is. 1990-ben megszületett a vallásszabadságról szóló törvény, lehetővé téve az egyházak számára a nyilvános működést a művelődés területén. 1997-ben létrejött, 1998-ban hatályba lépett és 1999-ben törvényerőre emelkedett az ún. Vatikáni megállapodás. 1997-ben megszületett az ún. kulturális törvény.

Az illegalitásból kiszabadult egyház megkezdte intézményeinek újraépítését, működése külső kereteinek, feltételeinek visszaszerzését és újratemtését a semmiből.

Mindez a fentebb vázolt feladatok sorrendjében történt meg: elsődlegesen az újra szabadon végezhető pasztoráció-evangelizáció élénkült meg, aztán a szociális tevékenység (szociális intézmények, egészségügy), a kulturális terület (oktatás-nevelés, iskolák), az egyéb kulturális tevékenység, melybe a lepusztult egyházi műemlékek és műkincsek gondozása és az egyházi

gyűjtemények (múzeum, levéltár, könyvtár) ügye tartozik.

Ez az egyház eredeti küldetéséből adódó, tevékenységében és feladatában nem emberek által meghatározott sorrendiség is az oka annak, hogy amikor a rendszerváltáskor ismét több lehetőség nyílt meg az egyház előtt, lassabban reagált a változásokra, késedelemmel vett tudomásul olyan lehetőségeket, amelyek az érdekeit szolgálják; hogy az egyházi gyűjtemények esetében az egyház mint fenntartó, bár nem gátolja a gyűjtemények működését, de nem is támogatja kellő elkötelezettséggel. Az egyház mint fenntartó nem vett érdemben tudomást pl. az 1994-ben megszületett ún. Római dokumentumról, melyet a Kulturális Javak Pápai Bizottsága adott ki, javaslatokat téve az egyházi gyűjteményekben őrzött szellemi kincsek őrzésére és gondozására.

A „civil” könyvtári rendszer változásának hatására a változás és a változtatás lehetőségét és szükségességét az egyházi könyvtárak is érezték, de azt is, hogy kétszeres lemaradást kell ledolgozniuk. Az egyházi könyvtáraknak egy rohamosan változó, fejlődő hazai könyvtári rendszerhez kellett és kell felzárkózniuk, megtalálni a helyüket ebben a rendszerben, sőt, a kor követelményeinek és kihívásainak is folyamatosan meg kell felelniük, tovább is kell fejlődniük.

A valós lehetőségek és feladatok felmérését az egyházi gyűjtemények nem várhatták fenntartóiktól, központi, „felülről jövő” irányítással, de nem is volt szükség ilyen rossz emlékű centralizálásra. A változásban és a változtatásban – mint a „világi könyvtárügyben” – itt is fontos szerepet kapott az emberi tényező. A nagy országos könyvtárakban tevékenykedő vagy azokat ismerő, régi könyvekkel foglalkozó szakemberek és az egyházi könyvtárakban dolgozó, korábban könyvtárosi szakképesítést szerzett, így a korábbi és az immár változó magyar könyvtárügyet is ismerő szakemberekből az 1990-es évek elejére szerveződött egy olyan csoport, amelynek tagjai „megteremtették” a hazai egyházi könyvtárügyet. Mindez azt jelentette, hogy tudatosították: a magyar könyvtári rendszerbe tagadhatatlanul beletartozik egy elfeledett és mellőzött könyvtártípus, beletartoznak az egyházi könyvtárak, amelyek több évszázados múltú, a nemzeti kulturális vagyonhoz tartozó gyűjteményekkel, állományokkal sajátosak ugyan, de a könyvtári rendszer tagjai.

3. Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése

3.1 Az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének létrejötte

Az egyházi könyvtárak sorsáért aggódók pontosan érezték, hogy a változásokat egy-egy könyvtár elszigetelten nem képes követni, hanem összefogásra van szükség, ezért a Magyar Könyvtárosok Egyesületén (MKE) belül felmerült egy önálló egyházi könyvtári szekció létrehozásának gondolata. Az OSZK egyházi könyvtárakért felelős munkatársa, *Szelestei Nagy László* javaslatára született meg egy munkaközösség ötlete. Az ötletből a pannonhalmi Főapátsági Könyvtár vezetője, *Bánhegyi Miksa* kezdeményezésére és több elszánt egyházi könyvtárban dolgozó kolléga jóvoltából konkrét terv lett, s 1994. március 8-án Kalocsán 23 egyházi könyvtár képviselője elhatározta egy minden más szakmai szervezettől és felekezeti hovatartozástól független (ökumenikus) munkaközösség (az Egyházi Könyvtárak Munkaközössége) létrehozását, melynek tagjai között a katolikus, a református, az evangélikus, az unitárius, a szerb-ortodox és a zsidó felekezet könyvtárát egyaránt megtaláljuk. A munkaközösség céljait a résztvevők a következőkben határozták meg: az egyházi könyvtárosok folyamatos kapcsolattartásának biztosítása, információk áramoltatása és évenkénti egy-két napos találkozások, szakmai konferencia megszervezése.

Az alakuló ülés 1994. november 8-án Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtárban volt. Itt történt meg a szervezeti keretek kialakítása (döntés az egyesület nevééről, az első alapszabály megszövegezése, tisztségviselők megválasztása) és a tevékenységi formák meghatározása. Az egyesület az Egyházi Könyvtárak Egyesülése (EKE) nevet választotta. Az országos szervezet központja az Országos Széchényi Könyvtár lett; a nemzeti könyvtár támogatását az egyesülés kezdettől fogva tapasztalta. Szellemi központjává a legrégebbi magyarországi könyvtár, a pannonhalmi Főapátsági Könyvtár vált, ez a könyvtár vállalta évekig az egyesülés anyagi terheit és biztosította az ügyvitelt. A könyvtár vezetője volt az egyesülés első elnöke is.

Az egyesülés alapszabályban megfogalmazott célja a magyarországi egyházi könyvtárak együtt-

működésének előmozdítása, lehetőség szerinti közös álláspont kialakítása és tapasztalatok kicserélése az alábbi területeken: a) az egyházi könyvtáraknak egyházukban és a társadalomban betöltendő szerepe, b) könyvtári feldolgozó munka és gyűjtőkörök, valamint c) muzeális értékek őrzése.

Az egyesülés az alapszabály tervezetében meghatározta a szervezeti kereteket. Az egyesülésnek más szakmai szervezetekkel ellentétben nem könyvtárosok, hanem könyvtárak lettek a tagjai. Az egyesülés első elnöke Bánhegyi Miksa (Főapátsági Könyvtár –Pannonhalma), titkára Szelestei Nagy László (OSZK) lett. A jelenlevők megválasztották a kilenctagú elnökséget is, a felekezeti arányoknak megfelelően. A megállapodás szerint az egyesülés legfőbb szerve az évente ülésező közgyűlés; az egyesülés ügyeit az elnök, a titkár és az évente legalább kétszer ülésező elnökség intézi.

A következő közgyűlés 1995. november 7-én, ugyancsak Budapesten, az OSZK-ban ült össze. Ez a közgyűlés hagyta jóvá az elnök, a titkár és az elnökség által végső formába öntött alapszabályt. Határozatot hozott egy lehetőség szerint évenként megjelenő névtár, később tanulmányokkal, cikkekkel bővített évkönyv elkészítéséről.

A közgyűlésen szó esett a Kulturális Javak Pápai Bizottsága által 1994-ben kiadott Római dokumentumról, körlevélről, mely az egyházi gyűjteményekben levő szellemi kincsek őrzésére és gondozására fogalmazott meg javaslatokat. Ez azért is fontos volt, mert ezzel a dokumentummal szinte alig foglalkozott az egyház mint fenntartó.

A közgyűlés jóváhagyta, hogy az elnök és a titkár kezdje meg a tárgyalások előkészítését a szerzetesrendek feloszlásakor (1950) elkobzott könyvek visszaadásáról. A résztvevők megbízták a titkárt az egyesülés cégbírószági bejegyzetésének előkészítésével.

1995. december 19-én a Fővárosi Bíróság hivatalosan bejegyezte, nyilvántartásba vette az Egyházi Könyvtárak Egyesülését, melynek székhelye az Országos Széchényi Könyvtár lett.

3.2 Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése közgyűléseinek története

A cégbírószágon hivatalosan is bejegyzett egyesülés első „valódi” közgyűlése 1996. október 15–

16-án Budapesten, a Ráday Könyvtárban volt. Ezen az összejövetelen a közgyűlés az addigi elnökségi tagok mellett még egy tagot választott az „egyéb felekezetről”: *Remete Lászlót*, az Országos Rabbiképző Intézet Könyvtárának vezetőjét.

A gyűlésen az elnök beszámolt az egyesülés részvételéről az új könyvtári törvényt előkészítő munkában, a Conseil International des Associations de Bibliothèques de Théologie (magyarul: Teológiai Könyvtárak Egyesülesének Nemzetközi Tanácsa) elnevezésű, ma BETH-ként (Bibliothèques Européennes de Théologie) ismert szervezet Magyarországon, Pannonhalmán, a pápalátogatással egy időben megrendezett üléséről és az elkobzott könyvek visszaadásáról folytatott tárgyalásokról. A titkár bemutatta az első Névtárat (1996-os próbaszám), a közgyűlés – a jogi szabályozás követelményeihez igazodva – határozatot hozott az alapszabály kiegészítéséről. A jelenlevők javaslatokat tettek a könyvtári, szakmai együttműködés kereteinek meghatározására (gyűjtőköri szabályzatok, tárgyszavazás, kurrens folyóiratok beszerzésének összehangolása).

A következő közgyűlés 1997. június 24–25-én volt, *Pápán*. A gyűlés legfontosabb feladata az esedékes tisztújítás volt. A közgyűlés három évre újraválasztotta Bánhegyi Miksát (Főapátsági Könyvtár – Pannonhalma).

A közgyűlésen a következő témákról esett szó: minisztériumi ellenőrzés kérdése, posztgraduális képzés igénye, szekciók, munkacsoportok létrehozása, egyházi iskolában tanító és dolgozó könyvtárosok együttműködése, az EKE és más könyvtári szervezetek viszonya, a közgyűlések programjának bővítése tudományos, kultúrtörténeti előadásokkal, számítógép szerepe a könyvtárosi munkában, egy felmérés terve a különgyűjteményekről és a restaurálásra szoruló könyvekről.

Ezután 1998. június 23–24-én, *Egerben* gyűltek össze az EKE tagjai. A közgyűlés legfontosabb témái: az 1997-ben megjelent kulturális (könyvtári) törvény, az állami finanszírozás kérdése, a nyilvános könyvtári státus mibenléte és feltételei, a pályázatok (dokumentumvásárlás, restaurálás) szorgalmazása, a számítógépes munka eredményei (Orbis működése), továbbképzés (könyvtáros asszisztensképzés), a szakmaiság szorgalmazása.

1999. június 21–23-án *Sopronban* ülésezett az EKE közgyűlése. A tanácskozáson döntés született a titkár személyéről: a titkár a mindenkori elnök által felkért egyházi könyvtári kolléga legyen. Szelestei Nagy László, az EKE első titkára lemondott megbízatásáról, és *Ásványi Ilona* (Főapátsági Könyvtár – Pannonhalma) látta el a titkári teendőket a továbbiakban.

A soproni összejövetelen felmerült a határon túli könyvtárak részvétele az EKE munkájában. A határon túli könyvtárosokkal inkább személyes, mint intézményi kapcsolata volt és van a kollégáknak. (Az első és 2004-ig egyetlen határon túli könyvtár, a Beregszászi Református Könyvtár a 2001. évi, pannonhalmi közgyűlésen lett tagja az EKE-nek).

A közgyűlésen felvetődött egy az elnökség összetétele vonatkozó javaslat, hogy az egyéb felekezet helyett az egyházi iskolai könyvtárak adják az elnökség egy tagját.

Aktuális kérdés volt még az egyházi könyvtárak részvétele a Frankfurti Könyvvásárra készülő CD-ROM előkészítésében, az EKE tagkönyvtárainak részvétele az Országos Dokumentumellátási Rendszerben (ODR). Még mindig aktuális téma volt a könyvtári törvény ismertetése és tudatosítása, a nyilvános könyvtári státus elnyerésének szorgalmazása, a különböző pályázatokon való részvétel sürgetése, és buzdítás továbbképzéseken való részvételre. Az elnök ismertette azokat az erőfeszítéseket, melyeket az elnökség az állami finanszírozással kapcsolatban tett (gyűjteményi támogatás növelése és független tétele a mindenkori politikai viszonyoktól).

A jubileumi évben, 2000-ben (2000. július 3–5.) *Esztergomban* ülésezett az EKE. A tisztújító közgyűlésen *Antalóczi Lajos* (Eger) lett az egyesülés új elnöke. Az elnökség is változott, a korábbi elnök (Bánhegyi Miksa) elnökségi tag maradt, az EKE születésekor kötött megállapodás megváltoztával az egyéb felekezetek helyett az iskolai könyvtárak közül választotta meg a közgyűlés *Viola Ernőt* (Református Gimnázium Könyvtára – Csurgó) elnökségi tagnak.

Az EKE vezetői felhívták a kollégák figyelmét a kötelező továbbképzésről szóló kormányrendeletre. Pannonhalmi kollégák bemutatták az EKE honlapjának tervezetét (*Izer Zoltán* – Főapátsági Könyvtár és *Soós Péter*, a Pannonhalmi Bencés Apátság rendszergazdája). Némi vita után a pannonhalmi Főapátsági Könyvtár felajánlot-

ta, hogy megvásárolja az eke domainnevet, és mivel a számítástechnikai infrastruktúra Pannonhalmán volt a legkorszerűbb, Pannonhalma szervere fogadta be és szolgáltatja a honlapot. Ebben az évben létrejött a Theca internetes adatbázis, melyet *Broczky István* (OKGYK – Országos Katolikus Gyűjteményi Központ) ismertetett.

2000 decemberében elhunyt Antalóczi Lajos, a július elején megválasztott elnök. Megbízatását súlyosbodó betegsége miatt az utolsó hónapokban egyre kevésbé tudta ellátni; a korábbi elnök és titkár vitte az egyesülés ügyeit. 2001 januárjában az elnökség a következő közgyűlésig Bánhegyi Miksát, az előző elnököt kérte fel, hogy ügyvezető elnökként képviselje az egyesülést.

2001. július 3. és 5. között Debrecenben ismét tisztújító közgyűlésre került sor. Az új elnök *Gáborjáni Szabó Botond*, a Debreceni Református Nagykönyvtár vezetője lett. A titkári teendők végzésére továbbra is Ásványi Ilonát (Főapátsági Könyvtár – Pannonhalma) kérte fel az új elnök.

Az elnökség új tagja lett a katolikusok köréből a régi elnök, Bánhegyi Miksa (Főapátsági Könyvtár – Pannonhalma) és *Török Beáta* (Hit tudományi Főiskola Könyvtára – Szeged)

A közgyűlésen a megbízott elnök beszámolt az egyesülés 2000/2001. évi munkájáról. Elmondta, hogy milyen szakmai fórumokon, tanácskozásokon, kerekasztal-megbeszéléseken képviseltette magát a szervezet. Beszámolt a Theca internetes adatbázis működéséről, az eke domainnév megvásárlásáról, a Könyvtári Levelező/lapban az egyházi könyvtárakról megjelent cikksorozatról, arról, hogy az egyesülés az egyházi könyvtárak nevében levélben szólította meg az egyházi kiadókat, hogy vegyék fel a kapcsolatot az egyházi könyvtárakkal, küldjenek ajánlójegyzéket kiadványaikról, valamint az 1950-ben elkobzott könyvek visszaadásáról, amely munka 2001-ben is folytatódott.

Ezen a közgyűlésen megtörtént az elmúlt évek tapasztalatai alapján és a tisztújítás miatt is szükségessé vált alapszabálmódosítás, melyet 2002 februárjában fogadott el a Fővárosi Bíróság.

2002-ben *Pannonhalma* (2002. július 1–4.) vállalta a közgyűlést rendező házigazda szerepét. A közgyűlésen az elnök ismertette és értékelte a 2001. évben történt többszöri bér módosulást. Beszámolt arról, hogy az elnökség kidolgozott egy az egyházi könyvtárak működésére

vonatkozó koncepciót, melyet benyújtott a minisztériumba. A titkár tájékoztatót arról, hogy megtörtént a személyi változások, valamint a módosított alapszabály bejegyeztetése a Fővárosi Bíróságon, és rendeződött az egyesülés pénzügyi nyilvántartása (önálló adószáma és bankszáma van).

2003-ban (2003. június 25–27.) Sárospatakon volt az EKE közgyűlése. Az elnök beszámolt az elmúlt év munkájáról, arról, hogy az egyesülés több kuratóriumban és szakmai fórumon képviseltette magát, az egyéb szakmai szervezetekkel együttműködve tevékenyen részt vett a könyvtári szakmai közéletben.

Elmondta, hogy az elnökség javaslatait figyelembe véve megfogalmazta az egyházi könyvtárak további feladatait. (A *magyarországi egyházi könyvtárak helyzete, célja és jövőképe* című dokumentum, mely olvasható az interneten és megjelent a Könyvtári Figyelő 2002. évi 1-2. számában). Felvetette a különböző aktuális pénzügyi kérdéseket (állami támogatás mértéke, bérkorrekciók).

Beszámolt a BETH salamancai közgyűléséről és örömmel jelentette be, hogy az EKE teljes jogú tagja lett a Teológiai Könyvtárak Egyesülése Nemzetközi Tanácsának (BETH).

Javaslatot tett arra, hogy a közgyűlések menete a továbbiakban a következő legyen: a mindenkor közgyűlésen a tagok kapják kézbe az előző évi közgyűlés jegyzőkönyvét és az éves pénzügyi beszámolót, ahogy ezeket a titkár (egyben kamarás) már ezen a közgyűlésen is szétosztotta. Javasolta azt is, hogy a közgyűléseken teremtsünk lehetőséget arra, hogy azok a tagkönyvtárak, amelyeknél az előző évben valamilyen fontos szakmai esemény történt, beszámolhassanak erről a közgyűlés előtt.

A titkár (egyben kamarás) ismertette az egyesülés jogi ügyeiben és pénzügyeiben történt változásokat, beszámolt a szervezet gazdasági tevékenységéről, honlapjáról és a levelezőlista működéséről.

A közgyűlés megválasztott egy felügyelő bizottságot, amely ellenőrzi az egyesülés munkáját, alapszabály szerinti működését, gazdasági tevékenységét. A felügyelő bizottság tagjai: *Köntös László* (Pápa), *Mányoki János* (Országos Evangélikus Könyvtár – Budapest), *Violáné Bakonyi Ibolya* (Csurgó) lettek. (*Ásványi Ilona*) (Folytatjuk a következő számban – a szerk.)